

Over de uitzonderlijkheid en de kritische kracht van het monotheïsme

In *Goden breken*¹ wijst Marc De Kesel, een Belgische filosoof, op de kritische functie die van elk monotheïsme uitgaat. Een functie die start bij Mozes met het neerhalen van elke vorm van afgoderij en het veel godendom. Er is maar één God, betekent dat je van daaruit een punt van 'waarheid' gelooft, waarmee je kritische onwaarheden vernietigt. Elk monotheïsme spreekt vanuit zijn waarheid over de onwaarheid van de anderen. De Kesel noemt dit een bij uitstek modern standpunt. Het monotheïsme draagt de kiem van het kritische atheïsme en van het wetenschappelijk onderzoek in zich. Waar wetenschap pretendeert waarheid te zoeken, neemt ze dus in wezen een van het monotheïsme afgeleide attitude over.

Twijfel is de basis van het monotheïsme. Monotheïsme breekt goden, vernietigt afgoden. Dat begint al bij Mozes in het Oude Testament. Hij verbiedt het afbeelden van God en vernietigt het Gouden Kalf.

In die zin draagt monotheïsme de kiemen van godsdienstkritiek (en dus modernisme inclusief atheïsme) in zich.

Twijfelachtig wordt die kritische vertwijfeling wanneer het geloof de pretentie van waarheid krijgt. Als het twijfelende subject gaat samenvallen met het object van zijn geloof. Op dat moment is de stap naar een fundamentalistisch of beter radicaliserend geloof niet ver weg.

Marc De Kesel: 'Geloven betekent geloven in de mogelijkheid en de onuitputtelijkheid van de kritiek. Alleen kan de kritiek niet in zichzelf geloven in de klassieke zin van het woord. Zij kan zich niet in de waarheid nestelen waartoe haar eigen kritische elan haar onvermijdelijk verleidt. Ze moet zichzelf niet in haar waarheid vinden, maar in het kritische voorbehoud tegen elke waarheid, ook tegen de waarheid over de waarheid.' (*Goden breken*, blz.91)

De fundamentele 'andersheid' van het Joods monotheïsme (het Oude Testament) is haar accent op moreel besef. Het Oude Testament is in de eerste plaats een gedragscode. Alleen Mozes heeft ooit contact gehad met God (van wie hij de wetten of de stenen tafelen kreeg). God is voor de Joden eerder een 'verwoestende natuurkracht'. Het Joodse monotheïsme maakte juist komaf met rituele offers of het afkopen van zonden. De Joodse religie is bij uitstek een intellectuele religie. Begrip is één van zijn hoogste doelen omdat het gelooft in de kracht van kennis als sleutel tot begrip. En dat kan niet zonder debat, dialoog en het recht op een eigen visie.

Andere religies leggen het accent op dogma's en doctrine. En dat is precies het punt waarop de beginnende kerk zich na Jezus' dood in vastbeet (zie het Petrus - Paulus conflict). En het is tevens het punt van kritiek dat Jezus formuleert ten aanzien van die Joodse priesters die dogma, rituele offers en doctrine voorop stellen. Waarom? Omdat Joodse religie net het omgekeerde voorstaat. Jezus is bij wijze van spreken een terugkeer naar het ethisch accent dat het Joodse monotheïsme legde in haar religie. Waaruit bestaat dit ethisch accent? In de manier waarop mensen zich tegenover elkaar dienen te verhouden (liefde en respect) en in de vrijheid waarmee ze voor zichzelf invulling aan hun 'geloof' mochten geven. Dit religieuze besef is de kern waarde van Jezus bijdrage aan het Nieuwe Testament. Wat die ethische code betreft steunt hij daarbij meer op het Oude Testament dan we beseffen.

Herman M. van Praag: 'Ik denk bijvoorbeeld aan de magistrale toespraken van Mozes, waarin hij de voorwaarden voor een fatsoenlijk leven formuleert; aan de psalmen, waarin het menselijk verlangen naar Gods nabijheid poëtisch vorm krijgt; aan het boek Job, dat onvergetelijke document waarin zo indringend wordt gevraagd naar het waarom van het menselijk lijden. Ik denk ook aan de diepzinnige aforismen van de Wijsheidsboeken en aan

¹ Marc de Kesel, *Goden breken. Essays over monotheïsme*, Boom/Amsterdam (2010)

de profeten die op zo'n magistrale wijze verslag konden doen van het morele besef.' (Net voorbij de rede, blz.207) En wat dit laatste betreft is het boek Jeremia heel verhelderend.

Het trauma dat de Joodse gemeenschap te verwerken kreeg met de vernietiging van Jeruzalem en hun tempel rond 70 n.o.j. wordt tot op de dag van vandaag vergeleken met de genocide op de west Europese Joden door nazi-Duitsland. Beide gebeurtenissen zijn traumatisch. Het is in het licht van dat trauma dat het ontstaan van de evangeliën gezien moet worden. Het vrijwaren van het gedachtengoed van Jezus tegenover de les die de Romeinen de Joden wilden leren. Vandaar het accent in de evangeliën op de heropstanding uit de dood (niets daarover vind je in het Oude Testament), de zoon van God (geen enkele profeet uit het Oude Testament noemt zich zo, God kan geen kind verwekken bij een mens), het offer aan het kruis (het Oude Testament uit zich heel kritisch ten aanzien mensenoffers). Al die elementen (heropstanding, godenzonen en mensenoffers) spelen wel een rol in de Romeinse mythologie! Werden die elementen niet gebruikt (toegevoegd) om de Romeinse bezetter gunstig te stemmen? Om tegenover de Romeinen de Christenen in een positiever daglicht te stellen en het verschil te maken ten aanzien van de Joden?

In het licht van een Jezus die als Jood terugkeert naar de ethische waarden van het Oude Testament moeten we de goddelijke aanspraken die zijn gedragingen maken (of die aan hem toegeschreven worden), stofferen met geloofskritiek en zelftwijfel, denk ik. Draait dat ethisch beginsel niet om het punt dat Agamben in zijn boek *Pilatus & Jezus* aangaf: 'Omdat de wereld, in al zijn vergankelijkheid, geen redding wil, maar gerechtigheid. En die wil hij nu juist omdat hij niet vraagt om redding.' Dit zal van hem een 'moderner' personage maken, dan dat we iemand leren kennen die alles wordt ingefluisterd door God de Vader. In hoe zijn omgeving daarop reageert, met twijfel, geloof en ongeloof, met radicalisering of hoop ligt een tweede sleutel in het herkennen van de hedendaagse mens, denk ik.

In die zin kan onze voorstelling zich wellicht voegen naar het ethische reveil dat zich heden ten dage in de monotheïstische godsdiensten (inclusief binnen het atheïsme) voltrekt. We zien binnen de wereldgodsdiensten, onder de impuls van het humanisme, een steeds groter streven elkaar te vinden in een samenvattende ethiek. Ook het atheïsme zoekt op dat vlak toenadering.

Ik denk hierbij aan het werk van de Christelijke filosoof Gianni Vattimo, maar ook aan Paul Cliteur, Martha Nussbaum, Rik Pinxten, René Girard, Jacques Derrida en Emmanuel Levinas.

Stof tot nadenken...

Alain Pringels, dramaturg

Bibliografie:

Marc de Kesel, *Goden breken. Essays over monotheïsme*, Boom/Amsterdam (2010)